

UOT: 338.43

Günay TALIBZADƏ
Bakı Biznes Universiteti
gtalibzadeh@mail.ru

KƏND TƏSƏRRÜFATINDA İSTEHSALIN TƏNZİMLƏNMƏSİNİN MÖVCUD SİSTEMİNİN TƏHLİLİ

АНАЛИЗ СУЩЕСТВУЮЩЕЙ СИСТЕМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРОИЗВОДСТВА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

ANALYSIS OF THE EXISTING SYSTEM OF REGULATION OF PRODUCTION IN AGRICULTURE

Xülasə: Məqalədə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalından, idxalından, ixracından, sadalanan faktorların artımına yol açan amillərdən, ixrac bazarlarından, kənd təsərrüfatı məhsullarının ixrac olunduğu ölkələrdən, ixrac.

Açar sözlər - istehsal, ixrac, idxal, məhsul, kənd təsərrüfatı.

Abstract: The article discusses the production, import, export of agricultural products, factors leading to the growth of these indicators, export markets, countries to which agricultural products are exported, factors affecting the level of exports.

Keywords - production, export, import, product, agriculture.

Абстракт: В статье рассматриваются производство, импорт, экспорт сельскохозяйственной продукции, факторы, приводящие к росту перечисленных показателей, экспортные рынки, страны, в которые экспортируется сельскохозяйственная продукция, факторы, влияющие на уровень экспорта.

Ключевые слова - производство, экспорт, импорт, продукт, сельское хозяйство.

Kənd təsərrüfatı ölkənin sosial-iqtisadi və siyasi problemlərinin həllində, xüsusən də regionlarda yaşayan insanların məşğulluğunda müstəsna rol oynayır. Kənd təsərrüfatı istehsalın inkişafı istiqamətində stimullaşdırma tədbirləri həyata keçirilməklə yanaşı, məhsuldarlığın artırılması da əsas məqsədlərdən biridir. Məhsuldarlıq göstəricilərinin yüksəlməsi isə birbaşa ixrac məhsullarımızın rəqabətqabiliyyətinə təsir edir.

Bazar iqtisadiyyatının indiki və gələcək inkişaf mərhələlərində kənd təsərrüfatında iqtisadi inkişafın əsas sahələrindən biri xarici iqtisadi əlaqələrin qurulması və bu əlaqələr vasitəsi ilə beynəlxalq bazara inteqrasiya etmək, mövcud potensiallardan səmərəli istifadə edərək cəmiyyətin məhsulu olan tələbatını ödəməkdir. Qloballaşma şəraitində aqrar istehsalın artırılması və ixracın stimullaşdırılması xarici iqtisadi fəaliyyət ticarətin inkişafına, elmi-texniki əməkdaşlığa, sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşmasına və xarici kapitalın cəlb edilməsinə zəmin yaradır[5].

Bazar münasibətləri şəraitində xarici iqtisadi əlaqələrin səmərəli inkişaf etdirilməsi mexanizmləri, aqrar sahənin və ixrac yönümlü məhsul istehsalının stimullaşdırılması yolları aşağıdakılardır:

- ✓ Bazar münasibətləri və sahibkarlığın formalaşdırıldığı şəraitdə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı, ixracı və stimullaşdırılmasının nəzəri – metodoloji məsələləri və qanunauyğunluqlarının öyrənilməsi;
- ✓ Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı və ixracı potensiallarının formalaşdırılmasına təsir edən amilləri sistemləşdirmək;
- ✓ Kənd təsərrüfatında istehsalın stimullaşdırılması və xarici ticarət əlaqələrini şərtləndirən amillərin müəyyənləşdirilməsi;
- ✓ Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı və ixracı potensiallarından istifadənin hazırkı vəziyyətini təhlil etmək və onlardan səmərəli istifadə yollarını aşkar çıxarmaq;
- ✓ Ölkədə ixrac yönümlü kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalını təhlil etmək, istehsalı ləngidən amilləri aşkar çıxarmaq və inkişafı meyllərini müəyyənləşdirmək;
- ✓ Bazar münasibətlərində ölkənin aqrar bazasının və onunla bağlı olan xarici ticarət əlaqələrinin prioritet inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirmək;
- ✓ Kənd təsərrüfatında xarici ticarət əlaqələrinin hazırkı vəziyyətini təhlil etmək və inkişaf meyllərini müəyyənləşdirmək;
- ✓ Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artırılmasının stimullaşdırılması istiqamətlərini əsaslandırmaq, aqrar sahədə məhsul istehsalının artırılmasına dair təkliflər irəli sürmək;
- ✓ Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı ixracı infrastrukturunun formalaşdırılmasına və rəqəbatqabiliyyətli məhsul istehsalının artırılması yollarına dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflər hazırlamaq və s.[2]

Son illərdə ölkədə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal tempi artmış və xarici bazarlarda rəqəbatli məhsullarımız isə dünyanın müxtəlif ölkələrinə ixrac olunmaqdadır. İxrac tempinin artmasına baxmayaraq, 2018 -ci ildə kənd təsərrüfatı məhsullarının idxalı (1 703.5 mln dollar) ixracı (688.5 mln dollar) təxminən 2.5 dəfə üstələmişdir. Belə demək olar ki, geniş miqyasda

idxalın da əvəzlənməsi üçün imkanlar açılır. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında bolluq və ixracında müşahidə edilən irəliləyişlər Azərbaycanın özünəməxsus coğrafi yerləşməsi mühüm rol oynayır, belə ki, ölkə ərazisinin 9 müxtəlif iqlim qurşağının olması kənd təsərrüfatı məhsulları diversifikasiyasına ciddi dəstək verir. Ona görə də ölkədə ənənəvi olaraq üzümçülük, pambıqçılıq, ipəkçilik, tütün və meyvəçilik sahələri ilə yanaşı digər sahələr də kənd təsərrüfatı məhsullarında öz yerlərini tutmuşlar. Həmçinin, buğda, arpa, pomidor, xiyar və digər tərəvəzlər, alma, nar, fındıq və digər meyvə və giləmeyvələr də ölkənin kənd təsərrüfatında yer alırlar. Bundan əlavə, ölkə ərazisinin çox hissəsinin dağlıq ərazilər olduğundan məludarlıq və qoyunçuluq da inkişaf etmişdir ki, bu da xalçaçılığın inkişafına təkan vermişdir. Hazırda, dünyanın məşhur müzeylərində qədimdə Azərbaycanda əl ilə toxunmuş yüksək keyfiyyətli xalçalar nümayiş etdirilir[3].

Ölkədə belə ənənəvi olaraq yetişdirilən kənd təsərrüfatı məhsullarının 2000-ci ildən sonra istehsalının artım dinamikasını aşağıdakı cədvəldə görə bilirik (mln ton)[1]:

Məhsullar/illər	2001-2005	2006-2010	2018	18 il üzrə artım, %
Taxıl, cəmi	2110,9	2134,0	3309,2	56,8
Tərəvəz	1028,2	1208,0	1521,9	48,0
Meyvə və giləmeyvə	527,3	700,8	1010,8	91,7
Üzüm	66,0	114,4	167,6	153,9
Ət(çəkilməmiş çəki)	133,3	186,5	326,0	144,6
Süd	1165,4	1496,9	2080,4	75,8
Yumurta(mln ədəd)	700,6	1005,7	1676,2	139,3

Cədvəldən gördüyümüz kimi, 2001-ci ildən 2018-ci ilə qədər kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı çox yüksək tempilə artmışdır və daxili istehlakdan artıq məhsulların ixracı yönəldirilməsi imkanları yaranmışdır.

Bu sürətli artımın sintez yaradan bir çox səbəbləri vardır ki, onların da ən mühümləri – kənd təsərrüfatına yönəldirilmiş maliyyə resurslarının həcmi artmışdır. Həmçinin, ənənəvi ixrac malları ilə yanaşı digər məhsulların da ixracı sürətlənmişdir: misal olaraq, istixana pomidoru, alma, çiyələk, gilə, fındıq, nar və xurma meyvələrinin ixracını göstərmək olar. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracının artmasında yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bu sahəyə ayrılan maliyyə resurslarının artmasıdır. Belə ki, kənd təsərrüfatına ayrılan maliyyə resurslarının artması ilk növbədə istehsalın intensiv artmasına kömək edir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı edən təsərrüfatlar kifayət qədər maliyyə resursları aldıqda xaricdən qabaqcıl texnologiyalar alınır, yeni məhsuldar sort-

lar ölkəyə gətirilir ki, bu da istehsal olunan məhsulun həm kəmiyyət artımına, həm də keyfiyyət baxımından xarici bazarda rəqabətliyinin artmasına gətirib çıxarır.

Müasir qloballaşma dövründə əvvəllər uzaq görünən ixrac bazarları da əlçatan olmuşdur; ənənəvi ixrac bazarımız olan MDB ölkələrindən savayı, Azərbaycanın kənd təsərrüfatı məhsulları artıq Avropa ölkələri ilə yanaşı Çin, Yaponiya, Şərqi Asiya və Kərfəz ölkələrinə də ixrac edilir. İxrac edilən kənd təsərrüfatı məhsullarının xüsusən də emal olunması və əlavə dəyər qatılması hesabına sahibkarlara və ölkəmizin büdcəsinə əlavə gəlirlərin gətirilməsi imkanlarını açır. Ümumilikdə, Rusiya bazarı Azərbaycanın kənd təsərrüfatı və ümumiyyətlə iqtisadiyyatı üçün çox vacibdir. Eyni zamanda, diversifikasiya üçün yeni bazarlar tapılmalıdır. Bu gün, əsasən istixana pomidoru, alma, çiyələk, gilə, fındıq, nar və xurma meyvələrinin ixracını Rusiya ilə yanaşı, Avropa, Kərfəz ölkələri, Yaxın Şərq və Asiya bazarlarına da çıxarmaq üçün addımlar atılır. Bəzi hallarda isə bizim məhsullarımız üçün vaxt baxımından həttə çətin şərait yaranır; misal üçün çiyələk giləmeyvəsinin Kərfəz ölkələrinə əsas ixracatçısı Misidir, lakin aprel ayında bu ölkədən ixrac dayanır və bu boşluğu Azərbaycan dolduru, çiyələk üçün aprel ayında müntəzib ixrac şəraiti yaranır[4]. Bu ixrac bazarları Azərbaycanın kənd təsərrüfatı məhsulları üçün həm coğrafi yaxınlıq, ödəniş qabiliyyəti olması və həm də məhsullarımızın tanınaraq alınması baxımından çox perspektivlidir. Azərbaycandan son dövrlərdə daha çox ixrac edilən çiyələk, gilə, alma, fındıq və xurma kimi məhsullarla Rusiya, Avropa, Kərfəz ölkələri, Yaxın Şərq və Asiya bazarlarında rəqabət aparan ölkələr daha çox Şərqi Avropa ölkələri, Türkiyə, Afrika və Cənubi Amerika ölkələridir. Eyni zamanda Azərbaycandan ixrac edilən məhsulların marketing və qablaşdırmağa görə zəif olmasına baxmayaraq, alıcılar dadına görə bizim məhsullarımıza daha çox üstünlük verirlər. Həmçinin, iqlim şəraitinə görə də bir çox ölkələrdə məhsul ixracı sona yetdikdə, Azərbaycanın kənd təsərrüfatı məhsulları yetişir və ixraca hazır olur. Bununla belə, logistik çətinliklərlə yanaşı, zəif marketing və qablaşdırmada olan çatışmazlıqlar da məhsullarımızın əmtəə görünüşünə mənfi təsir edir və xarici bazarlarda rəqabətliyini azaldır. Ən yaxın zamanda mövcud olan çatışmazlıqların aradan qaldırılması, Azərbaycanın kənd təsərrüfatı məhsullarının ixrac bazarlarında rəqabətliyinin artmasına kömək edə bilər.

Dünya Bankı Qrupunun (DBQ) üzvü olan Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (IFC) tərəfindən icra olunan və İsveçrənin İqtisadi Məsələlər üzrə Dövlət Katibliyi (SECO) tərəfindən maliyyələşdirilən "Azərbaycan İstisadiyyatı Mühiti və Aqröznesinin Rəqabətliyi Layihəsi" kənd təsərrüfatı iştirakçılarının müxtəlif maliyyə məhsullarına çıxışının təkmilləşdirilməsi yolu ilə

Azərbaycanın kənd təsərrüfatı sektorunun global bazarda rəqabət qabiliyyətliliyinin artırılması məqsədini güdür və öz fəaliyyətində yuxarıda göstərilən məsələlərin bəzilərinin həll edilməsi istiqamətində maliyyə təşkilatları və kənd təsərrüfatı istehsalçıları ilə sıx əməkdaşlıq edir. Burada mühüm vəzifə maliyyə təşkilatlarının kənd təsərrüfatını maliyyələşdirməsi üçün onların imkanlarının genişləndirilməsi və kənd təsərrüfatı istehsalçılarına daha rəqabətli və daha yüksək dəyər qatılması məhsul çıxarması yolu ilə onların da maliyyə təşkilatları üçün uğurlu müştərilərə çevrilməsidir.

Nəticə

Azərbaycanın ixrac potensialının ildən ilə artması və xüsusən də kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracda öz yerini tutması, ixracatçı təsərrüfatların öz inkişafı ilə yanaşı, ölkənin də iqtisadi cəhətdən dayanıqlı olmasında və onun tədiyyə balansının müsbət dinamikasında böyük rol oynayır.

Ümumilikdə ölkədə ixracının genişləndirilməsi və gücləndirilməsi, həmçinin ixrac potensialının yüksəldilməsi üçün aşağıdakı tədbirlərin reallaşdırılması vacibdir:

- müqayisəli üstünlüyə malik olan Azərbaycan mənşəli məhsulların dünya bazarlarına çıxış imkanlarının artırılması məqsədilə ixracatçı müəssisələrin beynəlxalq sərgi və yarmarkalarda iştirakının stimullaşdırılması;
- tarif dərəcələrinin optimallaşdırılması, qeyri-tarif məhdudiyyətlərinin azaldılması, ölkə daxili istehsalın artımını dəstəkləyəcək və ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini təmin edəcək idxalat siyasətinin tətbiq edilməsi;
- ticarətin asanlaşdırılması, o cümlədən ticarət zamanı rəsmiləşdirmə işlərinin müddətinin qısaldılması və bununla bağlı xərclərin aşağı salınması üzrə işlərin davam etdirilməsi;
- ixrac edilən və ixrac potensialı olan məhsulların keyfiyyət standartlarının yüksəldilməsi və bu istiqamətdə beynəlxalq standartlara uyğun məhsul istehsal edən müəssisələrin stimullaşdırılması və milli brendlərin yaradılmasının dəstəklənməsi;
- xarici ticarət sahəsində beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və xarici ticarət siyasətinin daha da təkmilləşdirilməsi məqsədilə ölkəmizin milli maraqlarına uyğun, elmi-praktiki üsullara əsaslanan müasir ticarət siyasəti metodlarının tətbiq edilməsi;
- Azərbaycan mənşəli kənd təsərrüfatı məhsullarına xarici bazarlarda tətbiq edilən diskriminasiya tədbirlərinin aradan qaldırılması və zərurət yarandığı təqdirdə müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasında rəqabətqabiliyyətli ixrac potensialının inkişaf etdirilməsi və idxalın strukturunun diversifikasiyası bir tərəfdən yerli ixrac əhəmiyyətli məhsulların dünya bazarına daxil olması üçün əlverişli şərtlər formalaşdırmaqla yanaşı, digər tərəfdən yerli istehsal

çıların xarici rəqabətin təsirindən şüurlu müdafiəsini təmin edir, ixracın diversifikasiyası maksimal effektiv və optimal struktura malik ixraca nail olmağa, ölkə ərazisindən çıxarılan məhsulların çeşidinin genişləndirilməsinə və tədricən ixracın strukturunda yüksək texnologiyalı məhsulların payının artırılmasına imkan verir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi
2. Abbasov Q.N., Həsənov M.Q. "Aqrar bazar və onun iqtisadi mexanizmi". Bakı – 2002.
3. Alıyev İ.H. "Azərbaycan Respublikasında aqrar sahədə iqtisadi idarəetmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi". Bakı – 2003.
4. Məmmədov Z. "Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi əlaqələri". Bakı – 2004.
5. Verdiyev Ə.Ç., Qarayev İ.İ. "Aqrar bazarın formalaşmasının iqtisadi problemləri". Bakı – 2000.